
Száz Pál

AZ ERDÉLYI RENGETEGBEN ÉS A TISZA VIDÉKÉN

JAROSLAV HAŠEK ELBESZÉLÉSEI ELÉ

A csavargós Hašek-elbeszélések között számos olyat találunk, amelynek cselekménye valahol a magyar rónán, a Tisza vidékén játszódik. Ezekből már korábban is többet lefordítottak, a magyar Hašek-recepció számára különösen fontosak e szövegek, nem is csoda, ha a magyar tárgyúak kerültek nálunk Hašek utazásai által ihletett elbeszélései befogadásának élére. Kevesebb figyelem hárult eddig az erdélyi vonatkozásokra, tehát arra a néhány szövegre, amely a Kárpátok erdeiben, a román–magyar határvidéken játszódik.

E helyszínek alapján joggal merül fel az életrajzi vonatkozásokat firtató kérdés: járt-e írónk ezeken a tájakon, s ha igen, mikor, hol, milyen körülmények között? Úgy tűnik azonban, erre a Hašek-kutatás már aligha kap pontos választ, s kénytelen a valószínűség és a kontextusba ágyazás eszközeivel élni. Radko Pytlík életrajzában az 1903-as nagy csavargás idejére teszi az utazás lehetőségét, a „balkáni kalandot” követő dunai hajójút végállomása (legalábbis Hašek útirajza szerint) a bolgár Rusze városa volt. Pytlík feltételezi, hogy a román oldalon fekvő Gyurgyevóból induló vasúton szállt vonatra Hašek, s Argyasudvarhelyen (Curtea de Argeș) át a verestoronyi szoroson keresztül haladva lépte át a határt. Pytlík szerint Verespatakra ment, ahol Dušan Makovickýval találkozott, majd ezután Máramarosba. Kétségtelen, feltételezését Pytlík a magyarul a Műút 2022/88-as számában olvasható a *Hó úr, avagy a székely idill*, illetve a korábban lefordított *A románok királya medvevadászatra indul* című novellára alapozza, az út rekonstrukciója azonban egyre inkább homályba vész, s egyre könnyebben cáfolható az út további iránya.

Azé az útvonalé, amelynek következő, tényekkel igazolható állomása Krakkó, ahol július 28-án (két hónappal azután, hogy elhagyta Prágát) lecsukják írónkat csavargásért. Talán Máramarosszigetről indulva Magyaror-

szágot a Királyhágón át Sztaniszlaviv (ma Ivano-Frankivszk) felé hagyta el, s Galícián át folytatta útját Krakkóba, vagy Bukovinából a Tisza vidékére tért vissza, ahonnan Közép-Szlovákia felé vette az irányt – ahogy Pytlík állítja? Csupán annyi látszik valószínűnek, hogy ekkoriban járhatott Hašek a Tisza vidékén, talán a címében is ide vonatkozó *A Hegyalja lejtőin*.

Az életrajzi tények hiánya mellett az is megnehezíti az életrajzírók dolgát, hogy a szóban forgó Hašek-elbeszélések vagy általánosságban jelölik csak ki a térséget – Máramarosi-hegységek, a Tisza vidéke –, vagy gyakran költött helyeket alkalmaz. Nyilvánvalóan a magyar nyelvet minimálisan bíró Hašek által kiöltött magyaros hangzású nevekről van szó, amelyek a hangzás tipikusságát célozza meg – s úgy tűnik, Hašeknek jó füle volt az idegen nyelvekre. Ilyen például a hegyaljai „Magasál” vagy a máramarosi „Szadár” és „Parád” esete *A hegyeken túl a román oldalon* című elbeszélésben, vagy „Beresáné” és „Magarád” a *Hó úrban*.

Máshol pedig valóban létező, de távoli vidéken található helységnevekkel találkozunk. Nehéz elhinni például, hogy a Hegyaljáról Gödöllőre jártak volna *A Hegyalja lejtőin* szereplői bálozni – itt nyilván a cseh fülnek különösen hangzó név kedvéért, egyfajta humoros, egzotizáló gesztusnak szánhatta írónk.

Ebből a példából is látszik, hogy a fikciót szabadjára engedő, a képzeletet a valósággal vegyítő írásoknak kell tartanunk ezeket az elbeszéléseket. „Erdély egyik legszebb s legvadabb vidéke Nagybányától a bukovinai határig húzódik. Őserdők, vízesések, csodálatos sziklaképződmények mindenütt. E vidéket lakják: székelyek, cigányok, medvék és vaddisznók.” *A Hó úr, avagy a székely idill* kezdősoraiban a vidék jellegzetességét nagymértékben stilizálja. Még akkor is, ha Máramaros nem tartozik a székely területekhez... A székelyek szilajsága nyilvánvalóan meglendítette Hašek fantáziáját, a székelységről külföldiek által alkotott kép egyik érdekes esetének tarthatjuk az elbeszélést, amelynek eszmefuttatásai mögött korabeli diskurzusok visszhangját halljuk ki.

Hogy a *Hó úr, avagy a székely idillben* szereplő állításait a székelyekről és eredetükről honnét meríthette Hašek, további kutatást igényel. Anyoni azonban valószínűsíthető, hogy dr. Vlado alakja mögött valós személy, Aurel Vlad (Vlad Aurél, 1875–1953) rejlik, a későbbi román politikus, aki nem sokkal az utazás valószínűsíthető ideje előtt, 1903. június 6-án megnyeri a dobriai időközi választásokat. Az országgyűlési képviselővé választott Aurel Vlad, a szászvárosi ügyvéd a Román Nemzeti Párt jelöltjeként a magyarországi románság érdekeit képviselte. Dušan Makovickýt (1866–1921),

akit Vlad Aurél ismerőseként említ a szöveg, Hašek korábbi útjain ismerte meg. A szlovák nemzeti ügyet pártoló zsolnai orvos a későbbi évek során Lev Tolsztoj – műveinek korábbi fordítója – személyes orvosa lett Jasznaja Poljanán. A magyarosítás bírálata a felvidéki elbeszélésekhez hasonlóan itt is megjelenik: „...akár szlovák, akár román valaki, éppúgy hinnie kell, hogy a magyarokat az isten védi...”

Máramaros hegyei között játszódik az említetteken kívül a magyarul is olvasható, a magyar népballadát címében idéző *Elindula Ajgó Márton* című elbeszélés. Ebben a *Hó úr, avagy a székelly idillben* is felhasznált motívumot is megtaláljuk: a leánykérőbe indult, hegyek között eltűnt címszereplő két frissen vásárolt fülbevalója egy medve bendőjéből kerül elő... A medvebőrért járó jutalom pedig a szintén Tóth Tibor fordította *Babám és a régész* című elbeszélésben is megtalálható, amely valós helyneveket használva, a verhovinai–máramarosi óriások között, a Hoverla, a Popágya, a Kabola Polyana, a Radnai-havasok vidékére helyezi a cselekményt. Itt találkozunk ugyanis a kétes hírű bajkeverő Babám a régész kutatóval – szintén más Hašek-elbeszélésekre is emlékeztető motívum. Zádor Margit fordításában pedig a fent említett Argyasudvarhelyen át (Curtea de Argeș) a verestoronnyi szoros vidékén játszódó *A románok királya medvevadászatra indul* című karcolat olvasható.

A magyar tárgyú elbeszélések között sajátos helyet foglalnak el a (sztereó)tipikusan magyaros ízek, a Tisza és az Alföld színei. Amint írónk monográfusa, Dobossy László megjegyzi: „Természetesen a magyar jelleget itt elsősorban az akkortájt szokványos magyar motívumok felvonultatása adja: betyárok, cigányok, alföldi jelenetek.” (A Rózsa Savanyu név – így! – még majd a *Švejk*ben is előfordul, II. 36.) Dobossy a magyar tárgyú Hašek-írások között két kört különít el, az elnyomó, magyarosító hatalmat vidéki kismeséin és kishivatalnokain keresztül szatirikusan ábrázoló írásokét, amelyek zömmel a Felvidékhez kapcsolódnak, valamint a magyar népet ábrázoló körét. Utóbbiak közé tartozik *A nemes Csendes* és *A Hegyalja lejtőin* mellett számos életkép, humoreszk, illetve a korábban már lefordított *Lajkó* és a *Cigánypoézis*, amely az itt olvasható *Mezei munkák* című írással együtt képezte a *Három karcolat a magyar alföldről* (Tři črty z Uherské roviny) címen publikált triptichont. A Kápatok hegyeiből az alföldi szezonális „vendégmunkára” érkezett ruszinok ábrázolása külön figyelmet érdemel a magyar nyelv idegenségére vonatkozó humoros reflexióval együtt. A *Cigányhistoria*, a *Savanyú cigány választási akciója*, a *Betyárhistoria* és más elbeszélések is e magyaros, némileg sztereotipikus, némileg egzotizáló vidéket írják meg.

Dobossy hangsúlyozza, hogy ezekben az elbeszélésekben Hašeket a társadalom peremvidéke, a számkivetettek szabadságvágya érdekli. A betyárok, a cigányok, az idénymunkások, hasonlóan az írók által idealizált csavargóhoz. Dobossy hangsúlyozza: „A magyar élet kivetettjei közt főként és hagyományosan a szegénylegényeket illeti elsőbbség. Se szeri, se száma az olyan Hašek-írásoknak (főként az első korszakból), amelyekben a magyar alföld száműzöttjei, a pásztorkodás és a betyárság közt hányódó nyugtalan lelkek az éjszakák végtelen csendjében s a nappalok végtelen szomorúságában ábrándokat szőnek a nagy bosszúságról, a megváltó kalandról. Hašek betyárjai – miként egy jegyzetben ki is fejti – olyan gulyások, csikósok, kánászok, akik szívós türelemmel lesik-várják a kínálkozó alkalmat, aztán – a nagy tett elkövetése után – az éj leple alatt, meg a társak, az egész nép cinkos jóindulatától kísérve, visszatérnek a rend világába. Mindenki tudja róluk, hogy betyárok, ám védi őket a lenti világ íratlan törvénye, a sűrű hálózatu népi összeesküvés.”

E megjegyzések nemcsak az erdélyi rengeteg és a Tisza sík vidéke körül összpontosuló elbeszélések szempontjából bírnak relevanciával, de a későbbi, Nyugat-Magyarországon át vezető következő vándorút szempontjából is, amelyet Dobossy nem különít el a magyaros tárgyú elbeszéléseken belül.